

ІННОВАЦІЙНА СИСТЕМА МОДУЛЬНО-РОЗВИВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ (УЗАГАЛЬНЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИКОНАННЯ НАУКОВОЇ ПРОГРАМИ)

Анатолій В. ФУРМАН, Зоя ШЛЯХОВА

Copyright © 2012

Рівно рік тому завершився фундаментальний соціально-психологічний експеримент регіонального рівня проведення, який тривав 13 років – із 01.09. 1998 по 01.09.2011 року. Його виконавцем був педагогічний колектив Куп'янської загальноосвітньої школи I–III ступенів №11 Харківської області (директор З.В. Шляхова), а наукове керівництво здійснювали спочатку Державна академія керівних кадрів освіти МОН України, а потім Інститут експериментальних систем освіти ТНЕУ, що в 2007 році переіменований в НДІ методології та економіки вищої освіти. Він здійснювався за науково-дослідною програмою “Школа демократії”, основним предметом якого було впровадження інноваційної освітньої моделі модульно-розвивального навчання А.В. Фурмана [13; 27; 31; 40; 45]. Основні результати цього експерименту й викладаються нижче.

Призначення експерименту – запропонувати таку версію модульно-розвивальної системи навчання, яка б надала особистості свободу інтелектуальної, соціальної, екзистенційної і духовної творчості та індивідуального життєвого самовияву, в тому числі розвитку центральної ланки самосвідомості вчителів і учнів – їхньої позитивно-гармонійної Я-концепції.

Провідна авторська ідея, що повно підтвердила свою життєздатність, була такою: засадничою умовою ефективного впровадження інноваційної системи модульно-розвивального навчання є наукове проектування такого соціально-культурно-психологічного простору експериментальної школи, за якого системно враховуються численні параметри і показники принаймні шести поаспектних вимірів її життєдіяльності: онтологічний аспект – пласти соціального розуміння, суб'єктивно-діяльнісний – компоненти освітнього вчинку, культурно-освітній – типи дидактичних модулів, соціально-змістовий – складові розвивальної взаємодії, соціально-психологічний – ритми і рівні оволодіння досвідом, процесно-технологічний – етапи цілісного модульно-розвивального циклу освітньої співдіяльності вчителів та учнів.

Об'єкт дослідження – соціально-культурно-психологічний простір-зміст експериментальної школи модульно-розвивального типу, що підлягає психодидактичному теоретизуванню, методологічному обґрунтуванню, науковому проектуванню та експериментальному впровадженню упродовж лонгітюдного тринадцятирічного пошукування педагогічного колективу.

Предметом дослідження є паритетна освітня взаємодія між учасниками навчального процесу в діалектичній системі розвивальних навчання, виховання, учіння, освіти і самоосвіти.

Наукову новизну психомистецьких технологій модульно-розвивальної системи навчання характеризують принаймні три нові напрями пізнання природи важливих соціально-психологічних феноменів (явищ):

а) розкриття динаміки психосоціального розвитку учня в аспекті втілення цілісного модульно-розвивального процесу;

б) витлумачення психологічних впливів за інноваційною моделлю освіти як паритетних форм сумісної освітньої діяльності вчителя і учнів, що розвиваються у єдиному просторі їхньої соціально гуманної поведінки, спілкування, вчинків;

в) порівняння сумісних характеристик традиційного уроку і міні-модуля за 15-ти основними складниками навчання в контексті реальних суб'єктних взаємин співучасників освітньої діяльності.

Концепція дослідження сутнісно зводилася до таких засадничих положень [див. детально 7; 8; 15; 16; 25; 28-35; 38-39; 43]:

1) надати особистості свободу інтелектуальної, соціальної, екзистенційної і духовної творчості та індивідуального життєвого самовияву (**філософський аспект**);

2) забезпечити повноцінне використання розвивальних можливостей соціально-культурного контексту школи (**соціологічний аспект**);

3) домогтися максимальної реалізації цілісного розвивального впливу процесів навчання, виховання, освіти та самоосвіти на особистість учня та вчителя (**педагогічний аспект**);

4) повно мобілізувати в освітньому просторі школи психодуховні ресурси кожної особистості вихованця у напрямку її оптимального розвитку і саморозвитку, самоствердження і самореалізації (**психологічний аспект**);

5) обґрунтувати новий проектно-пошуковий зміст інноваційної освітньої діяльності педагогічного колективу за умов впровадження вказаної системи навчання;

6) впровадити нову організаційно-управлінську модель діяльності школи модульно-розвивального типу;

7) реалізувати програму підготовки педагога як психолога-дослідника;

8) теоретично освоїти і практично впровадити психомистецькі технології модульно-розвивального навчання;

9) періодично здійснювати комплексне психолого-педагогічне вивчення вчителів та учнів школи як суб'єктів, особистостей та індивідуальностей освітньої співдіяльності;

10) створити, апробувати й упровадити в навчальний процес авторські комплекти граф-схем навчальних предметів, наукові проекти навчальних модулів, освітні сценарії, модульно-розвивальні підручники, освітні програми самореалізації особистості учня.

Гіпотеза дослідження: Змістовно навчальний процес організується за відповідними *проблемно-модульними програмами*, які, розкриваючи соціально-функціональну роль кожного компонента, чітко визначають психолого-дидактичний зміст спільної діяльності вчителя і учнів на тому чи іншому етапі функціонування *навчального модуля*, тобто забезпечують

розвиток певного набору психосоціальних спроможностей учня з тим чи іншим ментальним досвідом і психокультурним потенціалом [33; 35; 37]. За допомогою спеціальних психолого-педагогічних заходів (систематичне ґрунтовне тестування інтелектуального й особистісного зростання учнів, гнучкий режим навчальної і позанавчальної праці тощо) не тільки гармонізується система особистісної адаптованості учнів від 1 до 11 класу, а й оптимізується перебіг індивідуального пізнавально-регуляційно-ціннісно-духовного циклу-метапроцесу кожного, оскільки навчання розпочинається з формування внутрішньої пізнавальної мотивації і через нормотворчість завершується рефлексивним осмисленням себе і своїх можливостей у реальному світі, а також презентацією самостійно здобутих об'єктивованих освітніх і суто духовних продуктів.

Методологія і методи дослідження. Досвід роботи школи із започаткування та поетапного впровадження системи модульно-розвивального навчання базується на комплексному психологічному вивченні особистості всіх учасників навчально-виховного процесу та дає змогу позитивно розвивати їхню інтелектуальну, соціальну, ціннісно-смыслову та духовну сфери, сприяє їх соціальному самоствердженню й культурному самотворенню [див. 7; 25; 28; 29; 34].

Головною фігурою впровадження інноваційних освітніх і педагогічних технологій завжди є вчитель. Сучасному вчителю не достатньо глибоко і добре знати свій предмет та володіти відповідними прийомами й методами інформаційної взаємодії з учнями. Потрібно, причому не на емпіричному рівні, а на системно-науковому, міждисциплінарному, ґрунтовно знати внутрішній світ учня і як суб'єкта повсякденної поведінки, і як особистості освітньої діяльності, і як самотньої, завжди у певному напрямку чи аспекті, здібної індивідуальності. Лише тоді педагогічна взаємодія вчителя і учня може досягнути *психодидактичних канонів розвивального, полідіалогічного, ефективного впливу*.

На жаль, закінчивши школу, молода людина часто відчуває соціальну некомпетентність, невпевненість, стикається з проблемами саморозвитку і самореалізації, не готова до самостійного життя, не може зорієнтуватися й ствердити себе у досить проблемному українському соціумі. Розв'язуючи ці проблеми, модульно-розвивальне навчання передусім

вимагає змінити вчителя, а тому озброює його глибокими психологічними знаннями, зорієнтовує освітню діяльність на особистість учня, щонайперше на його рефлексійну, соціальну, духовну сфери розвитку. Тим самим воно перетворює вчителя із транслятора наукових знань на *освітянина* як носія соціально-культурного досвіду, етносу, нації, людства.

Перший компонент проблемно-модульної програми – *граф-схеми навчальних курсів*, що створені вчителями для спільної освітньої діяльності з учнями як альтернатива календарно-тематичним планам, тому реалізують якісно інше функціональне призначення – адаптують державний освітній зміст до умов повсякдення української школи та обстоюють *соціально-культурну стратегію* вивчення навчальних курсів, котра зрозуміла для всіх учасників навчальної взаємодії. Крім того, вони є інноваційними, оскільки поєднують переваги графу (змістово-логічна структура предмета) і схеми (графічно-символічне зображення кількох моделей системи), сукупно презентують довершений освітній цикл повноцінного опанування школярами навчальним планом для середнього загальноосвітнього закладу [15; 26; 31].

Розроблені та адаптовані вчителями-дослідниками граф-схеми поєднують надбання науково та досвідно зорієнтованого навчання і найголовніше – збагачують потребо-мотиваційну сферу дітей і юні, відповідаючи на їхні численні запитання “Що?”, “Коли?” і “Як?”. Це повною мірою реалізує основоположні вимоги *принципу модульності*, коли учень добре усвідомлює близькі, віддалені, далекі і фінішні перспективи власної освітньої діяльності. Відтак указані граф-схеми вирішують завдання *інноваційного планування* конкретної освітньої діяльності вчителя і учнів, забезпечуючи однаково розуміння нами як ситуативних, так і далекосяжних перспектив багатопредметного навчання.

Винятково важливу роль у новій шкільній системі відіграють *розвивальні міні-підручники*, які є основним інструментом (засобом) свідомої освітньої роботи учня. Вони, орієнтуючись на державний стандарт, у мінімізованому вигляді подають цілісний змістовий модуль як взаємодоповнення знань, умінь, норм, цінностей і смислів у різних способах кодування інформації. Відтак модульно-розвивальний підручник розвиває щонайперше мотиваційно-смыслову та психодуховну сфери особистості, що й становить його основну перевагу над традиційним [31; 38; 42]. Вчите-

лями опрацьовані *принципи проектування* таких підручників і практично створені представниками кожної кафедри їх набори, що охоплюють усі етапи цілісного модульно-розвивального циклу – від настановчо-мотиваційного до спонтанно-креативного.

Цікавою є *ідея освітньої програми самореалізації особистості учня*, що також освоюється педагогічним колективом в контексті впровадження названої освітньої моделі [37]. Її суть полягає у наданні кожному школяреві можливості самодостатньо обрати і виконати набір цікавих задач і вправ, що виходять за межі освітнього стандарту і мають непересічне значення для сучасної культури, розвитку цивілізації. Існують три рівні таких програм: *самоповаги* – для учнів з низьким інтелектуальним потенціалом, *самоствердження* – із середнім, і *самореалізації* – із високим. Вчителькою фізики вищої категорії, старшим учителем З.В. Голібою було створено програму самореалізації для учня Дека Антона, який двічі посідав призові місця на обласній олімпіаді з фізики. Оскільки програма самореалізації спрямована на конкретного вихованця, то варіанти її можуть бути різноманітними й залежати від багатьох факторів: вікових особливостей учнів, предмета вивчення, форми проведення заняття, мети навчання та змісту освітнього матеріалу, ступеня учнівської пошукової активності. У досвіді вчителів-дослідників названі програми спроектовані з урахуванням надпрограмних знань підлітків та юнаків і дівчат (85%). Тому, добираючи завдання, вони піклувалися про те, щоб наступники були вмотивованими, творчими, інтригуючими, не тільки поглиблювали свої знання з предмета, а й ширше охоплювали сам змістовий діапазон вивчення дисципліни. Це закономірно спрямовує кожного учня на *дослідницьку діяльність*, пошук додаткової інформації з довідників та періодики, із напрацювань відомих учених. Мотивація подібного учнівського діяння полягає насамперед у відкритті себе як *неординарної особистості*, здатної творчо переосмислювати здобуту інформацію, опрацьовані особистісні знання [див. 8; 34].

Отже, саме у процесі роботи над програмою самореалізації учень пізнає не тільки суть явищ і понять, а й свої індивідуальні здібності, особистісні риси-якості, намагається зрозуміти, ким він є і може стати. І хоча вона не є обов’язковим компонентом програмно-ме-

тодичного забезпечення, все ж левова частка школярів обирають її відповідно до своїх нахилів, зацікавленості, бажань, ціннісних орієнтацій. Загалом у досвіді новаторської творчості педколективу Куп'янської ЗОШ I–III ступенів №11 програми самореалізації забезпечували вирішення таких завдань: 1) саморозкриття обдарованих дітей; 2) задоволення потреб учнів у нових фундаментальних знаннях; 3) комунікативна адаптація обдарованих дітей і юні; 4) допомога учням у самовираженні – особистісному і суто соціальному; 5) самопрезентація у ділових і неформальних взаєминах з навколишніми.

Результатом тривалих психолого-педагогічних нововведень у зазначеній школі є виступи вчителів на семінарах і конференціях, публікації у періодичних виданнях.

Педколектив – щорічний учасник ярмарки педагогічних ідей та освітніх технологій, конкурсу “Учитель року”, активно ділиться результатами з освітянами району здобутками своєї педагогічної інноватики на різних методичних семінарах і практикумах. Назвемо деякі з них:

– науково-практична конференція для директорів навчальних закладів міста на тему: “Застосування технології модульно-розвивального навчання в навчальному процесі”;

– міський науково-практичний семінар вчителів української мови та літератури на тему: “Виховання любові до рідного краю на різних етапах модульно-розвивальних занять та у позакласних заходах”;

– науково-практичний семінар вчителів-предметників розвивального циклу на тему: “Естетичне виховання при вивченні предметів розв'язкового циклу та у позакласній роботі як шлях до формування загальнокультурних компетентностей”;

– науково-практичний семінар для заступників директорів з навчально-виховної роботи на тему: “Управління самоосвітою педагога як засіб підвищення його професійної компетентності”;

– науково-практичний семінар для вчителів суспільних дисциплін та етики на тему: “Шляхи формування і розвитку громадянської компетентності особистості на уроках суспільних дисциплін та етики”.

– науково-практичний семінар для молодих спеціалістів за темою: “Впровадження модульно-розвивальної системи як чинника особистісно зорієнтованої системи навчання”;

– науково-практичний семінар для молодих спеціалістів за темою: “Психологічні аспекти модульно-розвивальної системи навчання”.

За останні роки поглиблена робота з удосконалення *особистісно зорієнтованої моделі навчання* за допомогою впровадження модульно-розвивальної оргсистеми та інтерактивних методів освітньої взаємодії, що дозволив учителям: а) залучити учнів до постановки мети і завдань модульних занять; б) разом з ними спрогнозувати перебіг їхньої освітньої діяльності в контексті індивідуальних траєкторій досягнення мети; в) домогтися прозорості у постановці навчальних завдань та освітніх задач, що формують в учнів особистісні очікування і самореалізацію на модульних заняттях; г) актуалізувати суб'єктний потенціал кожного учня в лоні його освітньої діяльності.

За 13-ть років удосконалення модульно-розвивальної системи навчання вчителями школи розроблені десятки комплектів графсхем, наукових проектів, освітніх сценаріїв, розвивальних міні-підручників, програм самореалізації особистості учня. У підсумку впровадження цієї інноваційної системи дозволило значно підвищити науково-методичний рівень і психологічну грамотність кожного члена педколективу. Основна пошукова робота здійснювалася у формі *внутрішкільного семінару-практикуму*. Вчителі теоретично опрацювали принципи проектування модульно-розвивального підручника. Більшість новостворених відправлялися на експертизу науковому керівнику експерименту. У висновках, затверджених науково-координаційною радою Інституту ЕСО та НДІ методології, про якість експертіваних підручників сказано, що всі вони є розвивальними за змістом та модульними за структурною організацією текстів. Методичним кабінетом вивчений й узагальнений педагогічний досвід за оргтехнологією модульно-розвивального навчання таких учителів школи: *Будьонної В.К.*, вчительки фізики вищої категорії, старшого вчителя, на тему: “Модульно-розвивальне навчання як засіб підвищення пізнавальної активності учнів на уроках фізики” (2001–02); *Романенко В.М.*, вчительки біології вищої категорії, на тему: “Використання технології МРСН в курсі біології” (2002–03); *Тугумової Т.І.*, учительки початкових класів вищої категорії, на тему: “Викладання на першому ступені навчання за інноваційною технологією МРН” (2003–04); *Бовтенко Л.П.*, учительки початкових класів

вищої категорії, на тему: “Розвиток пізнавальної активності учнів на уроках та модульних заняттях шляхом застосування елементів технології МРН” (2003–04), *Сергєєвої І.П.*, вчительки хімії вищої категорії, на тему: “Програмно-методичне забезпечення модульно-розвивальної системи навчання на уроках хімії” (2004–05), *Личової О.В.*, вчительки історії та правознавства першої категорії, на тему: “Шляхи підвищення пізнавальної активності учнів на модульних заняттях та уроках з історії і правознавства” (2005–06); *Дзюби Л.П.*, вчительки початкових класів першої категорії, на тему: “Теорія і практика ефективного використання міні-підручників у навчальному процесі” (2006–07), *Швидкої Т.Г.*, вчительки обслуговуючої праці I категорії, на тему: “Використання інноваційного потенціалу в шкільній практиці на прикладі застосування розвивальних міні-підручників” (2007–08), *Шляхової З.В.*, директора школи, на тему: “Модульно-розвивальна система як чинник впровадження особистісно зорієнтованої системи навчання” (2008–09), *Глушко Т.Л.*, вчительки географії вищої категорії, на тему: “Створення авторського пакету програмно-методичного забезпечення МРСН у курсі шкільної географічної освіти”, *Голіби З.В.*, учителя фізики вищої категорії, за темою: “Програма самореалізації учня як чинник розвитку обдарованої дитини”.

У 2005–06 н.р. видано Посвідчення Інституту ЕСО про те, що педколектив в 2004–05 роках виконав завдання пізнавально-суб’єктного етапу суспільно-дослідницької програми наукової школи професора А.В.Фурмана і з 2006 року і до теперішнього часу є *Коллективним науковим співробітником* Інституту ЕСО (нині – НДІ методології та економіки вищої освіти).

У дисертаційній роботі кандидата психологічних наук *Ревасевич Ірини Степанівни*, яке проводилося на базі експериментальної школи у 2002–07 роках на тему: “Психологічна структура і динаміка особистісної адаптованості учнів загальноосвітніх шкіл” [див. 7; 19], сформульовано такі **в и с н о в к и**:

– презентований навчальний заклад Харківщини успішно виконує авторську наукову програму дослідно-експериментальної роботи “Школа демократії”;

– ефективно працюють психологічна служба, діагностичний центр, науково-методичний відділ;

– впроваджені результати зазначеного дисертаційного дослідження на предмет використання педагогами і психологом школи наукових знань і даних про рівні особистісної адаптованості всіх учнів школи упродовж п’яти років;

– отримані емпіричні дані ще раз підтвердили позитивний вплив експериментальних та інноваційних нововведень на психологічний розвиток учнів, становлення сприятливого соціально-культурно-психологічного простору та вдосконалення інноваційної системи організації МРН у Куп’янській ЗОШ №11.

– згідно з експертним висновком, який підготувала науково-координаційна рада Інституту ЕСО (НДІ методології), всі інноваційні підручники вчителів-дослідників ЗОШ №11 визнано високою мірою модульно-розвивальними.

Після поетапного впровадження модульно-розвивальної системи навчання в освітню практику у школі періодично проводився її *моніторинг* і, за допомогою експертних висновків та рекомендацій, здійснювалося управління інноваційними перетвореннями у її розвитку. Це стало можливим також завдяки продуктивній діяльності *шкільної соціально-психологічної служби*. Так, згідно з авторською науковою програмою упродовж 13-ти років поетапно змінювалися умови розгортання експерименту: по-перше, кожен два роки проводилися комплексні діагностичні обстеження учнів і вчителів за окремою програмою, по-друге, була змінена організаційно-управлінська модель школи і здійснена перепідготовка учителів як психологів-дослідників за спеціальною програмою, по-третє, був спроектований новий зміст освіти за допомогою інноваційно-методичного забезпечення (граф-схеми, наукові проекти навчальних курсів, сценарії модульно-розвивальних занять, розвивальні міні-підручники та освітні програми самореалізації особистості учня).

Оцінювання повноти реалізації наукової програми на всіх етапах експерименту визначалося експертами як ефективне, що конструює організаційний клімат школи (інформаційний, соціальний і психологічний обміни під час розвивальних взаємин учасників навчання) та сприятливий соціально-психологічний клімат учнівських колективів (комунікація, соціальний контроль), де кожна особистість є суб’єктом розвивальної взаємодії і має змогу саморозвиватися, самореалізуватися, самостверджуватися (О.Є. Гуменюк) [див. 5-8]. Тому аналізу підлягали базові показники *освітніх техноло-*

гій, створення інноваційних програмово-методичних засобів, результативність перепідготовки педагогів як психологів-дослідників, психокультурний розвиток кожного учасника навчально-виховного процесу. Експертному оцінюванню також підлягала повнота наукового проектування соціально-культурно-психологічного простору школи, а програмово-методична експертиза розвитку фундаментального експерименту завершувала діагностування за великою експертною анкетую-звітом (за А.В. Фурманом [36]). Отож нами використовувався експертно-діагностичний комплекс, що давав змогу об'єктивно оцінити повноту поетапного впровадження науково-дослідної програми. У зв'язку з цим експертна служба відстежувала науковий рівень і довершеність інноваційних програмово-методичних засобів навчання, які проектували та запроваджували у своїй роботі учителі школи. Крім того, підводилися підсумки апробації цих інноваційних засобів та давалася оцінка ефективності модульних занять за раніше вказаними методиками.

Впровадження інноваційної системи навчання потребувало вчителя нового психодидактичного типу. Тому важливим кроком стало створення моделі підготовки учителя до професійного здійснення експериментальної діяльності. Разом із науковцями була розроблена і реалізована інноваційна програма дистанційної перепідготовки вчителя як психолога-дослідника [35]. Вона передбачала оволодіння кожним наставником науковими знаннями з теорії, методології, технології та експериментальної практики модульно-розвивальної системи з використанням новітньої інформації у сфері теоретичної, прикладної та емпіричної педагогіки і психології.

Загалом поєднання різновидів теоретичної і практичної роботи забезпечило підготовку вчителя до втілення елементів нової освітньої технології психомистецького інваріантного наповнення [див. 17; 18; 32]. У підсумку встановлено, що:

а) загальний результат психолого-педагогічної експертизи виявив домінування модульно-розвивальних занять (57,4%) над традиційним уроком (42,6%), що вказує на такий емпіричний факт: учителі значно більше часу працюють із оптимально заданим психолого-педагогічним змістом освітньої розвивальної взаємодії, а відтак має місце переважання їхнього психокультурного розвитку над буден-

ним процесом привласнення ними знань, умінь, навичок;

б) найбільш успішно вчителі оволоділи часовою схемою організації навчального процесу, основними елементами програмово-методичного забезпечення, практикою доцільного використання соціально-культурного досвіду під час розгортання розвивальної соціально-педагогічної взаємодії;

в) середні кількісні показники співпраці учасників навчально-виховного процесу в добуванні окремих фрагментів соціально-культурного досвіду за *універсальною тест-картою* [36] засвідчили оволодіння учителями школи на високому рівні першими п'ятьма етапами модульно-розвивального процесу, тобто вчителі та учні краще втілюють вимоги настановчо-мотиваційного, змістово-теоретичного, оцінювально-сміслового, адаптивно-перетворювального і системно-узагальнювального етапів, які в деталізованій формі (особливо перших три) присутні і за традиційної системи навчання.

Згідно з планом дослідно-експериментальної роботи школи щорічно здійснювався контроль ефективності модульних занять за універсальною тест-картою, науково-методична експертиза авторських граф-схем навчальних курсів загальноосвітньої школи. Створення проблемно-модульного програмного комплексу розпочиналося з проектування граф-схем навчальних курсів, які відіграють основоположну роль у визначенні вчителями-предметниками соціально-культурної стратегії управління освітнім процесом.

Моніторинг розвитку особистості учнів в освітньому процесі за основними показниками впливу інноваційної системи навчання є основним і визначальним, оскільки фіксує психодуховні зміни в індивідуальному світі кожного учня, що відбувалися як під впливом внутрішніх причин (самоактивність, самопізнання, саморефлексія тощо), так і під дією зовнішніх обставин, у т.ч. умов соціальної взаємодії, спільного культуронаслідування, шляхом відстеження динаміки розвитку розумової, соціальної, світоглядної і духовної метасфер учнів. Аналіз результатів інтелектуального обстеження дає змогу зробити такі узагальнення: по-перше, має місце помітне зростання розумового потенціалу школярів, а це свідчить про те, що уведення у повному обсязі всіх аспектів функціонування модульно-розвивальної схеми організа-

ції навчально-виховного процесу змінило на краще дидактичні умови, соціально-психологічну атмосферу шкільного докільця і сприяло різнобічному розвитку нахилів і здібностей учнів.

Певною мірою позитивними є результати кількісного аналізу динаміки розвитку мотивів навчальної діяльності школярів. Це закономірно, адже основним чинником розвитку самостверджувальних процесів є внутрішня мотивація учня, котра за модульно-розвивальної системи становить предмет особливої уваги вчителів-дослідників. Глибинне розуміння особистості учня, його потреб та інтересів, оволодіння технологією розвивальної паритетної взаємодії, зміна статусу школяра у системі “вчитель – учень” дозволили системно стимулювати розвиток мотиваційної сфери його особистості. Тому таке важливе значення для підтвердження ефективності соціально-психологічного експерименту має вивчення зазначеної мотивації, що здійснювалося за анкетною “Провідні мотиви навчальної діяльності школярів”. Як показали результати, за роки застосування нової освітньої технології спостерігається зростання відсотку учнів, для яких провідними мотивами навчальної праці є пізнавальний інтерес і соціально-ціннісні орієнтири.

Зведені результати вивчення особистісної адаптованості учнів на основних етапах експерименту діагностують соціальне ставлення учня у широкому культурно-середовищному контексті (школа, сім'я, вулиця, власне Я) і кількісно характеризують такі пласти-сегменти внутрішнього світу особи, як ставлення, оцінка і самооцінка, суб'єктне прийняття, психічний образ, соціальна ситуація, Я-концепція. По-перше, чітко простежується тенденція до зростання особистісної адаптованості учнів від початку до кінця експерименту під впливом введення низки експериментальних умов; так, зростання критеріального коефіцієнту від першого до третього етапу пошукування становить + 8,3%; по-друге, наявна динамічна тенденція зростання показників особистісної адаптованості учнів незалежно від типу диференційованого класного колективу, що є позитивним результатом професійної діяльності учителів і свідчить про доцільність застосування науково-діагностичних технологій покласної і внутрішньокласної диференціації; по-третьє, зменшилася кількість дезадапованих школярів і збільшилася кількість адаптованих.

Картина сутнісного змісту системної інноваційної діяльності являє собою взаємодоповнення п'яти складових, що є відповідями на актуальні питання освітянського сьогодення:

- мотиваційна: “мені це життєво потрібно”;
- змістова: “я добре знаю, що саме зміною і вдосконалюю”;
- операційна: “я це здійснюю найкращим чином”;
- діагностична: “я повно контролюю перебіг обставин”;
- управлінська: “я даю собі об'єктивний звіт про результативність власного пошуку”.

Внаслідок дотримання цих засадничих моментів обґрунтовано двадцять основоположних параметрів інноваційності, що згруповані у п'ять змістових модулів:

- мотиваційна складова: новаційність – актуальність – впроваджуваність – прийнятність;
- змістова складова: культуровідповідність – проектність – модульність – соціальність;
- операційна складова: процесність – результативність – надійність – ефективність;
- діагностична складова: цілепокладальність – методичність – психологічність – прогностичність;
- управлінська складова: концептуальність – організованість – технологічність – рефлексивність.

У результаті лонгitudного соціально-психологічного експерименту доведено, що:

1) ефективність системно-інноваційної діяльності педколективу залежить від етапу експерименту, що цілком природно, зважаючи на головну умову його поетапного розгортання – принцип нарощування новаційних умов; причому визначальну роль тут відіграють, з одного боку, обсяг і якість виконання в конкретній школі програми дистанційної підготовки педагога-психолога-дослідника, з іншого – повнота і достовірність нормативного виконання відповідних принципів і вимог фундаментального експерименту за роками його виконання.

2) у загальному підсумку, незважаючи на відсутність належних умов для проведення фундаментального експерименту з утвердження модульно-розвивального навчання, все ж має місце зростання ефективності системно-інноваційної діяльності педколективу обстоюваного освітнього спрямування і змісту; зокрема, найбільший приріст характерний для параметрів мотиваційної та змістової складових, а це означає, що у своїй новаторській

роботі вчителі-дослідники піднялися у намаганнях і прагненнях реально змінити соціокультурну ситуацію на краще, розуміють змістове наповнення бажаних нововведень, усвідомлюють масштабність, комплексність і глибинність імовірних змін у їх багатосистемності і природності для сучасної масової школи;

3) узагальнена оцінка ефективності інноваційної діяльності фахово підготовлених педагогічних колективів, предметом якої є модульно-розвивальна система навчання, незважаючи на певні організаційні та фінансові труднощі, виявляється достатньо високою, оскільки перевищує 50% рубіж – 61%. Показовим у цьому контексті є рейтинг колективного зреалізування складових аналізованої діяльності: *мотиваційна* – 71%, *змістова* – 52%, *діагностична* – 67%, *операційна* – 65%, *управлінська* – 54%.

Очевидне параметричне домінування мотиваційного сегменту інноваційної роботи педколективу школи вказує на ще значний нереалізований потенціал авторської освітньої моделі не лише як наукового проекту, а й як соціокультурної організації нового, відкрито розв'язкового, типу [див. 7; 16; 41; 45].

Одержані науково-прикладні результати є новими, змістовними та культурно вагомими і сутнісно зводяться до чотирьох концептів:

а) набула довершеності авторська, *психодидактично обґрунтована*, версія емпірично адаптованого модульно-розвивального навчання;

б) апробовані основи *вітакультурної методології* і відпрацьовані *форми і засоби освітнього методологування* і наукового практикування вчителів-дослідників у сферах пізнавальної творчості та освітньої інноватики;

в) науково осмислені та емпірично впроваджені педагогічним колективом школи основні *психомистецькі технології модульно-розвивального навчання* – інформаційно-пізнавальна, нормативно-регуляційна, ціннісно-екзистенційна і духовно-креативна;

г) реалізована більшість умов *фундаментального соціально-психологічного експерименту* з модульно-розвивального навчання, що в інноваційному досвіді педагогічного колективу Куп'янської ЗОШ І–ІІІ ступенів №11 становлять один із вагомих для українського соціуму *інваріантів освітньої моделі ШКОЛИ МАЙБУТНЬОГО*.

Упродовж усіх 13-ти років зазначеного експерименту був налагоджений інтенсивний обмін *інноваційно-освітнім досвідом* педаго-

гічних колективів шкіл модульно-розвивального типу. Причому семінари, конференції, круглі столи проводилися у різних експериментальних школах (всього – 24) щомісячно до 2002 року, а потім – щоквартально. Так, постійна співпраця педколективу ЗОШ І–ІІІ ступенів №11 мала місце з такими освітніми закладами: ліцей №157 м. Києва, ЗОШ І–ІІІ ступенів №43 м. Донецька, ЗОШ І–ІІІ ступенів №10 м. Бердичева, Академічний ліцей №44 м. Запоріжжя, ЗОШ І–ІІІ ступенів №46 м. Херсону, СБСШ І–ІІІ ступенів №54 м. Луганська, ЗОШ І–ІІІ ступенів №164 м. Харкова, гімназія №9 м. Черкас, гімназія №1 м. Братське, ліцей №24 м. Харцизька та ін.

Засідання вченої ради КВНЗ “Харківська академія неперервної освіти” (протокол №4 від 13.10.2011р.) слухала питання “Про здійснення фундаментального соціально-психологічного експерименту з упровадження інноваційної системи модульно-розвивального навчання за науково-дослідною програмою “Школа демократії” та можливості переходу навчального закладу в режим науково забезпеченої та професійно здійснюваної інноваційної освітньої діяльності”. У результаті його детального обговорення під головуванням ректора **Л.Д. Покроєвої** у х в а л и л а:

3.1. Вважати здійснення фундаментального соціально-психологічного експерименту з упровадження інноваційної системи модульно-розвивального навчання за науково-дослідною програмою “Школа демократії” на базі Куп'янської ЗОШ І–ІІІ ступенів №11 Куп'янської міської ради Харківської області, що проходив протягом 1998-2011 років, успішно здійсненим.

3.2. Порушити клопотання перед головним управлінням освіти і науки Харківської обласної державної адміністрації про переведення Куп'янської ЗОШ І–ІІІ ступенів №11 Куп'янської міської ради Харківської області в режим науково забезпеченої та професійно здійснюваної інноваційної освітньої діяльності.

1. **Будьонна В.К.** Підвищення пізнавальної активності учнів при вивченні астрономії шляхом використання комп'ютерної програми і науково-популярної літератури // Фізика в школах України. – Харків: вид-во “Основа”. – 2005. – №15. – С. 22–23.

2. **Буторіна О.Г.** Розвивальний міні-підручник з математики, 5 клас // Математика в школі. – Харків: вид-во “Основа”. – 2007. – №3. – С. 12–13.

3. **Буторіна О.Г.** Сценарії та міні-підручник з алгебри для 8 класу до системно-узагальнювального міні-модуля за темою: “Раціональні вирази. Додавання та

віднімання раціональних виразів” // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – К.: Плеяда. – 2012. – № 4. – 100 с.

4. Глушко Т.Л. Фізико-географічна характеристика своєї області, 8 клас: Змістовно-пошуковий міні-модуль // Географія. – Харків: вид. група “Основа”. – 2009. – №8(132). – С. 26–28.

5. Гуменюк О.Є. Психологія впливу [монографія] / Оксана Євстахіївна Гуменюк. – Тернопіль: Економічна думка, 2003. – 304 с.

6. Гуменюк О.Є. Психологія Я-концепції [навч. пос.] / Оксана Євстахіївна Гуменюк. – Тернопіль: Економічна думка, 2004. – 310 с.

7. Гуменюк О.Є. Теорія і методологія інноваційно-психологічного клімату загальноосвітнього закладу [монографія] / Оксана Євстахіївна Гуменюк. – Ялта–Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. – 340 с.

8. Гуменюк О. Феномен полімотивації: сутнісний зміст взаємн за модульно-розвивальної системи / Оксана Гуменюк // Психологія і суспільство. – 2001. – №1. – С. 74–123.

9. Дзюба Л.П. Розвивальний міні-підручник за темою “Изменение имен существительных по падежам”, 4 клас: сценарії модульних занять // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – К.: Плеяда. – 2010. – №6. – 100 с.

10. Дзюба Л.П. Розвивальний міні-підручник з російської мови на тему “Слово. Значення слова”, 2 клас // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – К.: Плеяда. – 2012. – №4. – 99 с.

11. Жадановська Л.В. Розвивальний міні-підручник з алгебри, 8 клас // Математика в школі. – Харків: вид-во “Основа”. – 2007. – №5. – С. 25–27.

12. Лебединська О.С. Розвивальний міні-підручник за темою: “Пори року”, 7 клас // Англійська мова та література. – Харків: вид-во “Основа”. – 2008. – №9. – С. 18–21.

13. Литвиненко О.М. Концепція створення моделі Школи Демократії // Виховна робота в школі. – Харків: вид. група “Основа”. – 2009. – № 4 (53). – С. 10–16.

14. Малєванчик Т.К. Розвивальний міні-підручник з української мови для 3 класу з теми “Будова слова” / Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – К.: Плеяда. – 2011. – №2. – 99 с.

15. Модульно-розвивальна система: теорія, технологія, досвід. Експериментальна СШ №10 м. Бердичева Житомирської області // Рідна школа: Спецвипуск. – 1977. – №2. – 80 с.

16. Модульно-розвивальна система як соціокультурна організація // Психологія і суспільство: Спецвипуск. – 2002. – №3–4. – 292 с.

17. Ляховський І. Аура театру як спілкування з прекрасним / Іван Ляховський // Психологія і суспільство. – 2001. – №4. – С. 87–94.

18. Освітні сценарії. Модульно-розвивальне навчання: психомистецькі технології розвивальної взаємодії / За ред. проф. А.В. Фурмана. – Харків: Ранок, 2000. – 110 с.

19. Ревасевич І. Психологічні інваріанти особистісної адаптованості школярів у системі модульно-розвивального навчання / Ірина Ревасевич // Психологія і суспільство. – 2007. – №1. – С. 109–127.

20. Романенко В.М. Дихання: розвивальний міні-підручник з біології, 8 клас // Біологія. – Харків: вид. група “Основа”. – 2007. – №19–21. – С. 15–22.

21. Романенко В.М. Пакет програмно-методичного забезпечення МРСН з теми: “Царство рослини. Клітинна будова живих організмів” // Хімія. Біологія. – Харків: вид-во “Основа”. – 2002. – №50. – С. 20–22.

22. Романенко В.М. Розвивальний міні-підручник з біології за темою “Шкідливий вплив алкоголю, паління, наркотиків на спадковість людини”, 9 клас (поглиблене вивчення) // Біологія. – Харків: вид. група “Основа”. – 2009. – № 8 (236). – С. 14–17.

23. Сергєєва І.П. Програма самореалізації. Складні речовини. Основи // Хімія. – Харків: вид-во “Основа”. – 2002. – №30. – С. 2–4.

24. Сергєєва І.П. Хімічний зв’язок. Будова речовин: міні-підручник, 9 клас // Хімія. – Харків: вид-во “Основа”. – 2007. – №8. – С. 5–8.

25. Фурман А.В. Вступ до теорії освітньої діяльності: [курс лекцій] / А.В. Фурман. – Тернопіль: ІСО, 2006. – 86 с.

26. Фурман А.В. Граф-схеми навчальних курсів у середній і вищій школі: [наук. вид.] / А.В. Фурман. – Тернопіль: НДІ МЕВО, 2009. – 44 с.

27. Фурман А.В. Духовність – основа нової школи. Фундаментальний експеримент у лиці №157 м. Києва / Анатолій Фурман // Освіта. – 1996. – 30 жовтня. – С. 2–3.

28. Фурман А.В. Ідея професійного методологування: [монографія] // Анатолій Васильович Фурман. – Ялта–Тернопіль: Економічна думка, 2008. – 205 с.

29. Фурман А.В. Методологічна план-карта освітології як синтетичної наукової дисципліни / Анатолій В. Фурман // Вітакультурний млин. – 2006. – Модуль 4. – С. 4–18.

30. Фурман А. Модель повноцінної інноваційної діяльності в освітній сфері суспільства / Анатолій Фурман / Освіта і управління. – 2005. – Т.9, №4. – С. 24–37.

31. Фурман А.В. Модульно-розвивальне навчання: принципи, умови, забезпечення: [монографія] / Анатолій Васильович Фурман. – К.: Правда Ярославичів, 1997. – 340 с.

32. Фурман А.В. Освітні сценарії у системі модульно-розвивального навчання: [наук. вид.] / А.В. Фурман. – Тернопіль: НДІ МЕВО, 2009. – 40 с.

33. Фурман А. Порівняння принципів і параметрів наукового проектування традиційної та інноваційної систем освіти / Анатолій Фурман // Психологія і суспільство. – 2008. – №4. – С. 137–163.

34. Фурман А.В. Психокультура української ментальності: [2-е наук. вид.] / Анатолій Васильович Фурман. – Тернопіль, 2011. – 168 с.

35. Фурман А. Система інноваційної освітньої діяльності модульно-розвивальної школи та її комплексна експертиза / Анатолій Фурман // Психологія і суспільство. – 2005. – №2. – С. 29–75.

36. Фурман А. Соціально-психологічна експертиза модульно-розвивальних занять у школі [наук. вид.] / Анатолій Фурман. – К.: Правда Ярославичів, 1999. – 56 с.

37. Фурман А. Теоретична концепція інноваційного програмово-методичного забезпечення освітнього процесу / Анатолій Фурман // Психологія і суспільство. – 2008. – №3. – С. 123–159.

38. Фурман А.В. Теорія і практика розвивального підручника [монографія] / Анатолій Васильович Фурман. – Тернопіль: Економічна думка, 2004. – 288 с.

39. Фурман А.В. Теорія навчальних проблемних ситуацій: психолого-дидактичний аспект: [монографія] / Анатолій Васильович Фурман. – Тернопіль: Астон, 2007. – 164 с.

40. Фурман А.В. Фундаментальний соціально-психологічний експеримент у школах України: Анатомія пошуку / Анатолій В. Фурман // Освіта і управління. – 1997. – Т.1, №3. – С. 39–56.

41. Фурман А.В., Гуменюк О.Є. Психологія Я-концепції: [навчальний посібник] / А.В. Фурман, О.Є. Гуменюк. – Львів:Новий світ-2000, 2006. – 360 с.

42. Фурман А.В., Гірняк А.Н. Психодидактична експертиза модульно-розвивальних підручників: [монографія] / Анатолій Васильович Фурман, Андрій Несторович Гірняк. – Тернопіль: Економічна думка, 2009. – 312 с.

43. Фурман А., Ковальова Т. Категорійна матриця взаємозв'язку образів суб'єктивної реальності і психологічних чинників самоактуалізації дорослого / Анатолій В. Фурман, Тетяна Ковальова // Психологія і суспільство. – 2011. – №4. – С.42–51.

44. Фурман А.В., Козлова Т. Проектування і використання модульно-розвивальних підручників у контексті психомистецьких технологій навчання / Анатолій В. Фурман, Тамара Козлова // Психологія і суспільство. – 2009. – №3. – С. 201–204.

45. Шляхова З., Перова Н., Будьонна В. Впровадження модульно-розвивальної системи навчання як технологія успіху // Психологія і суспільство. – 2007. – №2. – С. 98–100.

АНОТАЦІЯ

Фурман Анатолій Васильович, Шляхова Зоя Володимирівна.

Інноваційна система модульно-розвивального навчання (узагальнення результатів виконання наукової програми).

Аналітично висвітлюються результати 13-річного проведення науковцями і практиками фундаментального соціально-психологічного експерименту з впровадження інноваційної системи модульно-розвивального навчання в одній із загальноосвітніх шкіл м. Куп'янська Харківської області у її центральній ланці упредметнення - у психомистецькій організації паритетної освітньої взаємодії учасників навчального процесу. Обґрунтовуються психолого-педагогічні умови і чинники, психодіагностичні методики і ситуації, оргтехнологічні інваріанти і психодидактичні моделі, програмово-методичні засоби та інноваційні інструменти уможливлення модульно-розвивального освітнього циклу в наступності його пізнавально-інформаційного, нормативно-регуляційного, ціннісно-рефлексивного і духовно-креативного періодів. Детально описуються здобутки соціально-психологічної служби

школи, особливості виконання педагогічним колективом програми дистанційної перепідготовки вчителя як психолога-дослідника. Подаються кількісні та якісні результати моніторингу системних експериментальних змін у життєдіяльності загальноосвітнього закладу та динаміки розвитку інтелектуальної, особистісної і психодуховної сфер учнів, а також фіксуються найбільш значущі продукти творчості освітян-новаторів. У підсумку чинний експеримент визнано не лише успішно здійсненим, а й переведено школу в режим науково забезпеченої та професійно здійснюваної інноваційної освітньої діяльності.

Ключові слова: фундаментальний соціально-психологічний експеримент, "Школа демократії", система модульно-розвивального навчання А.В. Фурмана, соціально-культурно-психологічний простір експериментальної школи, паритетна освітня взаємодія, психомистецькі технології навчання, проблемно-модульна програма, навчальний модуль, модульно-розвивальний освітній цикл, граф-схема навчального курсу, освітній сценарій, модульно-розвивальний підручник, освітня програма самореалізації особистості, учитель як психолог-дослідник, моніторинг, експертиза, особистісна адаптованість, інноваційна освітня діяльність.

АННОТАЦІЯ

Фурман Анатолій Васильович, Шляхова Зоя Володимирівна.

Інноваційна система модульно-розвиваючого обучения (обобщение результатов выполнения научной программы).

Аналітически освещаются результаты 13-летнего проведения учеными и практиками фундаментального социально-психологического эксперимента по внедрению инновационной системы модульно-развивающего обучения в одной из общеобразовательных школ г. Купьянска Харьковской области в ее центральном звене овеществления – в психоискусственной организации паритетного образовательного взаимодействия участников учебного процесса. Обосновываются психолого-педагогические условия и факторы, психодиагностические методики и ситуации, оргтехнологические инварианты и психодидактические модели, программно-методические средства и инновационные инструменты модульно-развивающего образовательного цикла в последовательности его познавательно-информационного, нормативно-регуляционного, ценностно-рефлексивного и духовно-креативного периодов. Детально описываются достижения социально-психологической службы школы, особенности выполнения педагогическим коллективом программы дистанционной переподготовки учителя как психолога-исследователя. Подаются количественные и качественные результаты мониторинга системных экспериментальных изменений в жизнедеятельности общеобразовательного заведения и динамики развития интеллектуальной, личностной и психодуховной сфер учеников, а также фиксируются наиболее значимые продукты творчества педагогов-новаторов. В итоге действующий эксперимент признан не только успешно осуществленным, но и школа переведена в режим научно

обеспеченной и профессионально осуществляемой инновационной образовательной деятельности.

Ключевые слова: фундаментальный социально-психологический эксперимент, “Школа демократии”, система модульно-развивающего обучения А.В. Фурмана, социально-культурно-психологическое пространство экспериментальной школы, паритетное образовательное взаимодействие, психоискусственные технологии обучения, проблемно-модульная программа, обучающий модуль, модульно-развивающий образовательный цикл, граф-схема учебного курса, образовательный сценарий, модульно-развивающий учебник, образовательная программа самореализации личности, учитель как психолог-исследователь, мониторинг, экспертиза, личностная адаптированность, инновационная образовательная деятельность.

ANNOTATION

Furman Anatoliy V., Shlyakhova Zoya.

Innovative System of Module-Developing Education (generalization of the results of scientific program).

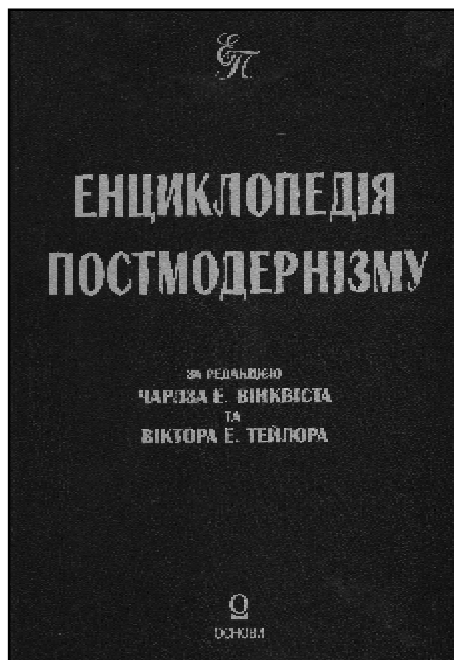
The article highlights the results of the 13-years fundamental social-psychological experiment on implementation of the innovative system of module-developing education at the school of Kupiansk in its core link – in the psycho-artistic organization of equal educational interaction of the participants of educational process. The psychology-pedagogical conditions and factors, psycho-diagnostical methods and situations, organization-technological inva-

riants and psycho-didactics models, program-methodical means and innovative instruments of enabling the module-developing education cycle in continuity of its cognitive-information, normative-regulative, valuable-reflective and spiritual-creative stages, have been considered. The achievements of the social-psychological school service, the features of carrying out by the pedagogical collective the curriculum of the distance retraining a teacher as a psychologist-investigator have been revealed. The qualitative and quantitative results of monitoring of the system experimental changes in the activity of secondary school and the dynamics of the development of intellectual, personal and psycho-spiritual spheres of pupils have been presented; the significant results of creative work of educators-innovators have been documented. Finally, the experiment has been acknowledged not only as a successfully completed, but implemented into school regime as a scientifically grounded and professional innovative education activity.

Key words: *fundamental social-psychological experiment, “School of Democracy”, system of module-developing education of A. V. Furman, social-cultural-psychological space of experimental school, equal education interaction, psycho-artistic technology of education, problem-module curriculum, education module, module-developing education cycle, graph-schemes of education courses, education scenario, module-developing text-book, education program of self-realization of a personality, teacher as a psychologist-investigator, monitoring, expertise, personal adaptability, innovative education activity.*

Надійшла до редакції 10.08.2012.

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

Енциклопедія постмодернізму / За ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора; пер. з англ. В. Шовкун; наук. ред. пер. О. Шевченко. — К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2003. — 503 с

“Енциклопедія постмодернізму” Чарльза Вінквіста та Віктора Тейлора — універсальне видання, що містить ґрунтовне зібрання відомостей про найістотніші течії новітньої західної думки та про найяскравіших її представників. У виданні з належною повнотою представлено всю множину концепцій, понять і категорій, запропонованих сучасним постмодернізмом, а також біографії чільних філософів і культурологів останніх десятиліть, включно з переліком їхніх найголовніших праць.

Енциклопедія стане в нагоді філософам, філологам та всім, кого цікавить постмодерністська проблематика.